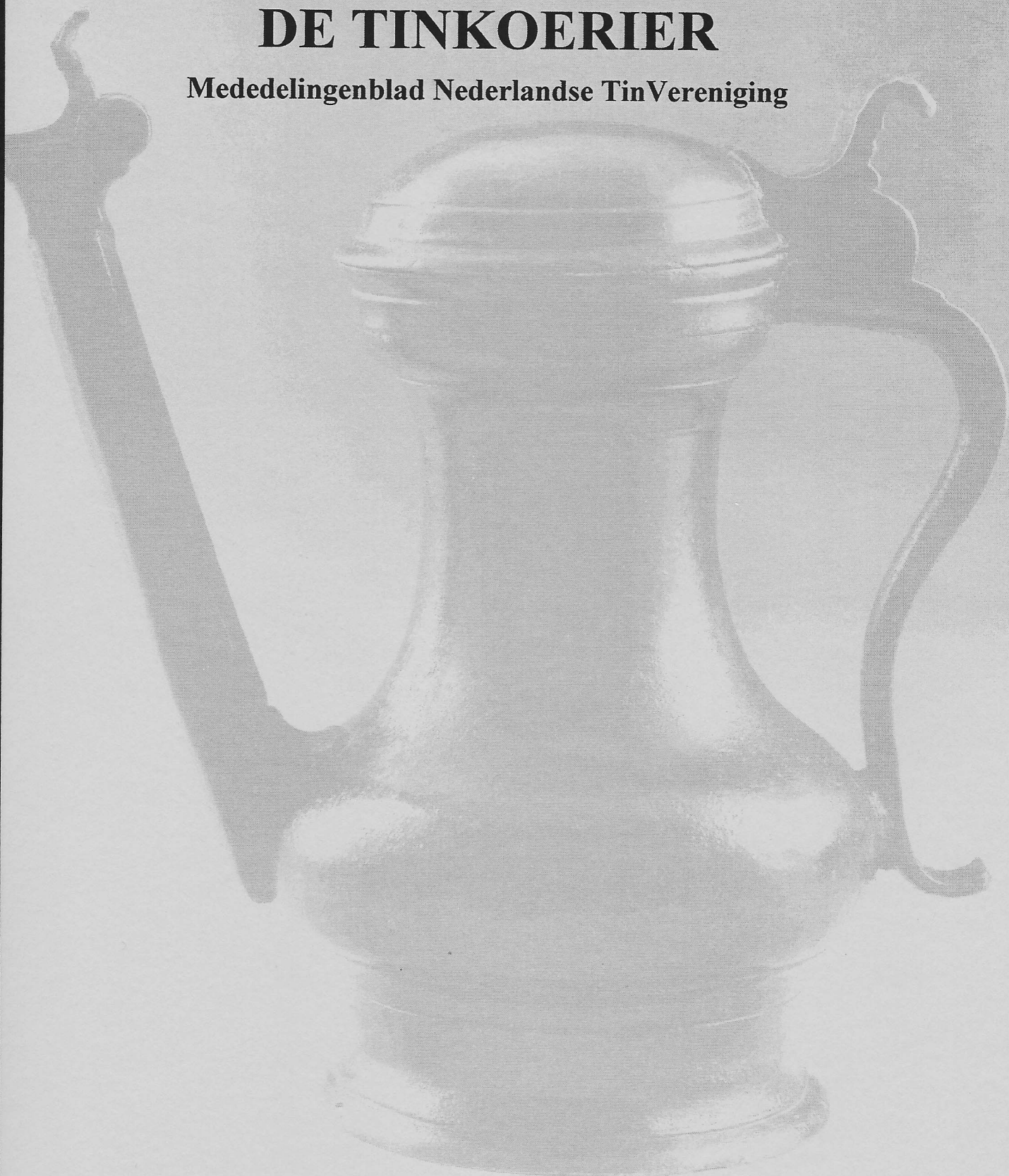

DE TINKOERIER

Mededelingenblad Nederlandse Tin Vereniging

Jaargang 6, nummer 1, juni 1998

NEDERLANDS TINVERENIGING
OPGERICHT 27 MAART 1993

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
H.J.J. Leenen	Penningmeester
L.J. Begheyn	Bestuurslid
B. Dubbe	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid
A.A. Kooijman	Bestuurslid

Redactie De Tinkoerier

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur - lay-out
J.E. Wustenhoff	Redacteur

Adres secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester

Oosterpark 46
1092 AN Amsterdam

Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
J.E. Wustenhoff	Secretaris
A.A. Kooijman	Penningmeester

Bankrelatie

ABN AMRO Bank N.V.	
rekeningnummer	48.69.34.691
postgironummer bank	2391
girorekening	4382632

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NTV'.

NEDERLANDS TINVERENIGING
OPGERICHT 27 MAART 1993

INHOUDSOPGAVE

1.	VOORWOORD VAN DE VOORZITTER	1
2.	VERSLAG VAN DE LEDENBIJEENKOMST IN HET FRIES MUSEUM TE LEEUWARDEN	2
3.	EEN NIET ALLEDAAGSE TINNEN KAN UIT HET BEGIN VAN DEZE EEUW T.KOOYMAN	3
4.	LITERATUUR OVER TIN H.B. van WIJK	7
5.	TIN AAN BOORD VAN VOC- EN WIC-SCHEPEN J.E. WUSTENHOFF	8
6.	GEURFLESJES G. GROENENDIJK	13
7.	AMSTERDAMSE ORDONNANTIE INZAKE PEGELEN VAN TINNEN MATEN	15
8.	HEBREEUWSE GEDENKPENNING G. GROENENDIJK	16

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NTV'.

VOORWOORD VAN DE VOORZITTER

Het jaar 1998 belooft veel goeds voor onze vereniging. De voorjaarsbijeenkomst in Leeuwarden was een groot succes vanwege de grote opkomst en de gastvrije ontvangst in het Fries Museum. De twee lezingen waren zeer overtuigend en zij hebben voor verbreding van onze kennis gezorgd.

De najaarsbijeenkomst en de lustrumviering in het weekend van 5 t/m 8 november a.s. zullen hopelijk dit jaar op een mooie manier afsluiten. De geluiden uit Engeland zijn zeer positief en naar het zich laat aanzien zullen er ongeveer een twintigtal leden van de Pewter Society acte de présence geven, terwijl er ook op een aantal bestuursleden van de Vlaamse TinVereniging gerekend wordt. Langs deze weg doe ik nogmaals een beroep op u om deze manifestatie bij te wonen. Het is van groot belang dat u in grote getale aanwezig zult zijn.

Ik hoop overigens dat de bijeenkomst, die een internationaal karakter heeft, zal bijdragen tot een blijvende samenwerking tussen de diverse verenigingen. Als eerste mogelijkheid zie ik een uitwisseling van tinartikelen in de respectievelijke verenigingsbladen. Men zou kunnen denken aan een vaste rubriek, waarin merken of zeldzame voorwerpen besproken kunnen worden. Het feit dat de Nederlandse verzamelaar een brede collectie heeft met vaak ook Engels en Vlaams tin, kan al een aanknopingspunt zijn om gegevens aan elkaar door te spelen of om vragen te stellen.

Men zou zelfs elkaar op de hoogte kunnen houden als er hier of daar een vervalsing opduikt (dit is al een keer gedaan in De Tinkoerier, jaargang 3, nummer 1, juni 1995; het betrof pelgrimstekens).

Over vervalsing gesproken. In het begin van de jaren '50 werd mijn vader een Rembrandtkan aangeboden. Zoals vaak gebeurt vertrouwde mijn vader de kan vanaf het begin al niet. Na enige bestudering kwam hij erachter dat de Rembrandtkan op een fantastische manier uit mogelijk een 2-litermaat gemaakt moest zijn. De wanddikte was niet overal gelijk. Hij deelde dit mede aan de verkoper, die lankmoedig bekende dat hij de kan inderdaad uit een 2-litermaat had laten maken. Wat de aanbieder daarna met de kan heeft gedaan, vertelt de geschiedenis niet. Mogelijk heeft hij een ander 'slachtoffer' gevonden of heeft hij hem naar de veiling gedaan. Echter na een paar jaar kwam de bewuste man weer eens bij mijn vader in de zaak, waar hij vol trots vertelde een prachtige Rembrandtkan te hebben gekocht. En u raadt het misschien al. Ja, hij had zijn eigen kan op een veiling terug gekocht, zonder dat hij daar erg in had.

Het bovenstaande illustreert hoe moeilijk de materie tin kan zijn en hoe goed we moeten oppassen om niet in een vervalsing 'te trappen'. We moeten dus een zeer grondige kennis bezitten om vals van echt te onderscheiden, om nog maar niet te spreken over het onderscheiden van restauraties. Nu zijn er natuurlijk gerechtvaardigde restauraties zoals het dichteren van een gaatje, of het opnieuw aanzetten van het handvat of deksel. Het wordt echter gevaarlijker als er onderdelen vervangen worden, zoals een deksel of een bodem of een handvat. Is het deksel opnieuw gemaakt of is het een oude deksel, die op een andere kan is gezet?

Mogelijk kunnen wij in een vaste rubriek in De Tinkoerier hier af en toe aandacht aan besteden.

Trouwens: hoe belangrijk vindt u een merk. Ook hierop zou ik via ons mededelingenblad graag eens een reactie hebben.

Tot slot wijs ik u nog op iets, waar wij als tinvereniging erg trots op kunnen zijn. Het is al een paar keer ter sprake gekomen: de Stichting Nederlandse Tinbibliotheek. Ik vind dat een vereniging die zo kort bestaat hiervoor een compliment verdient.

Ik wens u een prettige vakantie.

VERSLAG VAN DE LEDENBIJeenKOMST IN HET FRIES MUSEUM
d.d. 4 APRIL 1998

Aanwezig: 35 leden en introducés, van 3 leden is bericht van verhindering ontvangen.

Na door het museum ontvangen te zijn met koffie en koek, opent de voorzitter de vergadering om 11.00 uur en hij heet de aanwezigen welkom, waarbij hij een speciaal woord van welkom richt tot de nieuwe leden en de twee gastsprekers de heren M.A. Holtman en E. Kramer. Na enige mededelingen geeft hij het woord aan de heer Holtman voor zijn lezing over 'Tinnen maten en hun gieters in Groningen, Friesland en Drenthe'.

De heer Holtman houdt een met dia's en voorwerpen geïllustreerde zeer vlotte en interessante lezing. Hij brengt een groot aantal gegevens over makers van tinnen- en andere maten, de methode van ijken en de ijkmerken, de geschiedenis en herkomst van verschillende inhoudsmaten en allerlei andere interessante gegevens over het onderwerp voor het voetlicht. Ook de onderlinge relatie, en de verschillen, tussen de inhoudsmaten van Groningen, Friesland en Drenthe, alsmede die met de aangrenzende Duitse gebieden worden besproken.

Na het beantwoorden van vragen door de leden, bedankt de voorzitter hem voor zijn boeiend verhaal en voor de moeite die hij zich hiervoor heeft getroost.

Na een uitgebreide koffietafel genoten te hebben in het nabij het museum gelegen 'Het Haersma Huys', gaan de leden terug naar het museum voor het middagprogramma. In twee groepen wordt eerst door medewerkers van het museum een rondleiding gegeven door enkele zalen van het museum, waarna men weer bijeenkomt voor koffie/thee. Tijdens de theepauze worden de meegebrachte voorwerpen besproken alsmede een vijftiental hiervoor speciaal uit de museumcollectie geselecteerde voorwerpen.

Tenslotte houdt de heer E. Kramer, conservator van het museum, een lezing over de 'Archeologie van Friesland'. Zijn zeer onderhoudende en interessante verhaal gaat in op de geschiedenis en de ontwikkeling van de archeologie in Friesland en de problemen die men daarbij ondervindt. Aan de hand van dia's bespreekt hij enkele specifieke opgravingen en een aantal voorwerpen die in de loop der jaren hierbij zijn gevonden. Na het beantwoorden van enkele vragen, wordt ook hij door de voorzitter bedankt voor zijn lezing en voor de door hem genomen moeite.

Hierna, om 16.15 uur, sluit de voorzitter de bijeenkomst en wenst de aanwezigen wel thuis.

Memo:

**De voorjaarsbijeenkomst 1999 zal plaats vinden op zaterdag 17 april.
Plaats van handeling: Museum 'De Lakenhal' te Leiden.**

***EEN NIET ALLEDAAGSE TINNEN KAN UIT HET BEGIN VAN DEZE EEUW
T. KOOYMAN***

De kan die in dit artikel belicht wordt, is een Jugendstil bokaal van de Württembergische Metallwarenfabrik (WMF).

collectie Uilenhof Antiek, Wijchen

Onder Jugendstil verstaat men een periode van stijlvernieuwing die van ongeveer 1890 tot 1910 geduurd heeft. De naam is ontleend aan het in 1896 in München verschijnende kunsttijdschrift 'Die Jugend'.

In Engeland en Amerika noemde men deze periode 'The Modern Style', terwijl de Fransen er de naam 'Art Nouveau' aangaven en in Nederland deze periode werd aangeduid met Nieuwe Kunst.

Jugendstil was een reactie op het bestaande gebruik van versieringsmotieven en versieringsvormen. Een manifestatie tegen de heersende neo-stijlen van die tijd, tegen de vaak krachteloze stijllimitaties.

Tijdens deze stijlvernieuwing werd ook het bewerken van tin weer herontdekt. Op veel plaatsen in Europa, maar ook in de Verenigde Staten werden in fabrieken en werkplaatsen artistieke en decoratieve produkten vervaardigd. Voorwerpen die werden gekenmerkt door sierlijke, vloeiende lijnen met als hoofdmotief langstelige in elkaar gestrengelde vormen, gecombineerd met bevallige vrouwenfiguren en figuren uit de dieren- en plantenwereld, terwijl ook de Japanse tekenkunst hierbij betrokken werd.

In Duitsland waren het vooral de firma Kayser en later ook de Orivit Metallwarenfabrik Köln, de Osiris Metallwarenfabrik, de Orion Kunstgewerbliche Metallwarenfabrik en de WMF die grote bekendheid verkregen.

De WMF werd in 1853 gesticht door Daniel Straub en maakte tussen 1880 en 1900 onder Carl Haegel een bloeiperiode door, nadat het bedrijf in 1880 was samengegaan met de metaalwarenfabrik Straub & Sohn te Geislingen en A. Ritter & Co. te Esslingen 1). Ook na 1880 werden nog andere metaalwarenfabrieken in Württemberg, Bayern, München, Berlijn, Wenen en Warschau door het bedrijf overgenomen.

In 1906 volgde de overname van Orivit A.G. te Keulen, die juist in het voorjaar van 1906 zelf de Orion Kunstgewerbliche Metallwarenfabrik G.F. Schmitt had gekocht 2).

Vanzelfsprekend kwamen hierdoor ook de ontwerpen van zowel Orion als Orivit in het bezit van WMF.

Veel ontwerpen van WMF worden gekarakteriseerd door het gebruik van de vrouwelijke figuur.

De kan in dit artikel was oorspronkelijk verzilverd. Het scharnier is eenkavig. De hoogte is 43 cm. Doorsnede onder 57 cm., en boven (onder deksel) 39 cm. De inhoud van de kan is 3,5 liter. De binnenkant van de deksel toont de gravering 'Zur frdl. Erinnerung R. Wolf Magdeburg Bückau d. 6. Juli 1906'. Het kleine merkje staat aan de binnenkant van een van de vier pootjes.

G WMF 1/0

OX

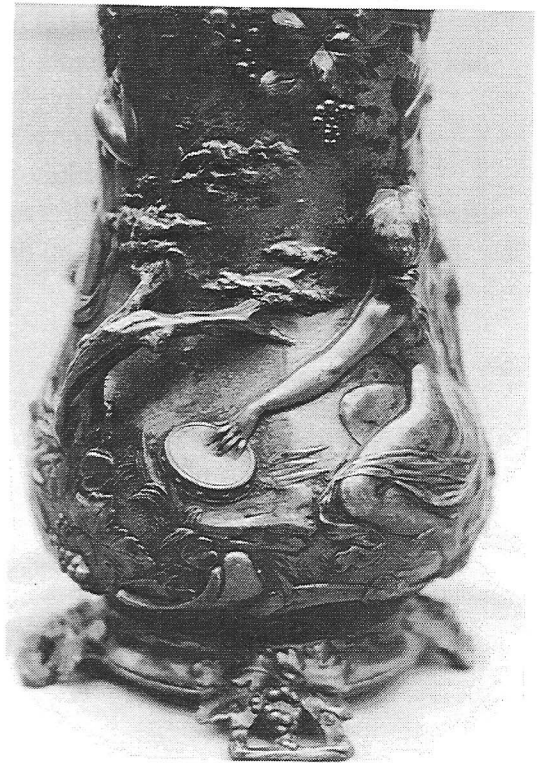
Waarvoor de hoofdletter G staat kon WMF mij niet vertellen. Zelf denk ik voor Germany. Wel dat 1/0 staat voor verzilverd en OX voor geoxydeerd d.w.z. de versieringen zijn door inwerking van zwavelleveroplossing zwart geworden.

Het ontwerp komt uit het WMF - atelier. De naam van de ontwerper is niet bekend. De kan werd voor het eerst in 1903 in de catalogus van WMF afgedrukt onder no. 237. Het décor werd 'Wein, Weib & Gesang' genoemd.

Op afbeelding 2 zien wij een jongeling die de panfluit bespeelt. Dit is een instrument, dat uit een reeks zijdelings verbonden pijpjes van afnemende lengte bestaat. De fluit is genoemd naar Pan, in de Griekse mythologie de God van de herders. Naast de panfluitspeler danst een jonge vrouw op zijn muziek. Op afbeelding 3 zien wij een knielende vrouw die een tamboerijn oppakt.

afbeelding 2

afbeelding 3

Op afbeelding 4 kijkt ze op naar weer een dansende vrouw en afbeelding 5 laat zien dat deze vrouw gevolgd wordt door een eveneens in zeer goede stemming verkerend kind met in zijn rechter hand een rammelaar.

afbeelding 4

afbeelding 5

Op het deksel van de kan zit een kind met een opgeheven linker arm met in zijn hand een wijnglas. Voor hem ligt een luit, een snaarinstrument met amandelvormige klankkast. De kan is rijk versierd met bladmotieven en druiventrossen.

Tinnegieters uit ons eigen land hielden zich niet zo met dit type versieringen bezig. Zij zochten immers de schoonheid in de eenvoud van hun produkten.

Maar schoonheid is een subjectief begrip. U bent hier dus vrij in uw mening. Niet echter wat de voorstelling betreft. Want 'Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, Der bleibt ein Narr, sein Leben lang'.

Noten

1. Vanessa Brett, Phaidon Guide to Pewter, Lausanne 1981, blz. 213.
2. Zinn des Jugendstils aus der Sammlung Giorgio Silzer, Berlin blz. 33.

LITERATUUR OVER TIN
H.B. van WIJK

De laatst gehouden tintoonstelling was vorig jaar zomer in Brescia, Italië: 'Il Peltro Antico, Peltri sei-ottocenteschi tra l'Europa e la Repubblica Veneta'. Ingenaaid, A-4 formaat, 135 pag., 101 catalogusnummers afgebeeld in een goede kleurkwaliteit.

Inleidingen over tin in Europa, tin in Venetië, een opsomming van gieters, hun merken en enige documentatie over het gildewezen. Voorts een bibliografie waaruit blijkt dat Italiaanse literatuur over tin als zodanig vrijwel niet bestaat.

Buiten Noord-Italië is er kennelijk geen georganiseerd gildewezen geweest.

Ik zou dat wellicht nauwkeuriger kunnen zeggen als ik het Italiaans van de catalogus zou kunnen lezen, maar ik moet me behelpen met de herkomst van de afgebeelde voorwerpen en de plaatsnamen van de tingieters. Ik leid het ook af uit het - naar mijn weten - ontbreken van tinliteratuur, waarin tin uit andere delen van Italië wordt behandeld. Ik heb wel van Ludwig Mory: 'Il Peltro in Europa' maar het enige Italiaanse daaraan is, dat het uit het Duits in het Italiaans is vertaald. En zo is het ook met Nada Boschian: 'Il Peltro'.

Tenslotte is er van S. Danesi e G. Vianello: 'Magia del Peltro' (1971) en ook zij noemen van Italië het Noorden (de stadstaat Venetië bestreek een zeer groot deel van Noord-Italië in de 500 jaar Serenissima - 1297 - 1797). Maar zij behandelen ook tin uit de Romeinse tijd en we weten van bodemvondsten dat tin bij de Romeinen zeer gekend was (zij importeerden tin uit Cornwall, een gebied met vele mijnen waarvan de laatste dit jaar is gesloten).

Voor het ontbreken van ander Italiaans tin is waarschijnlijk dezelfde verklaring te geven als voor het ontbreken van Spaans tin, nl. de afwezigheid van een georganiseerd gildewezen. Weliswaar is zo'n organisatie geen garantie voor kwaliteit en betrouwbaarheid - laat staan voor de stelselmatigheid die we zo graag willen afleiden uit merken - maar zonder zo'n organisatie is er kennelijk helemaal geen voedingsbodem voor overleveringen die goed toegeschreven kunnen worden.

En dat is natuurlijk jammer voor de verzamelaar van vandaag. Waarom die gilden niet bestonden is niet bekend, het meest voor de hand ligt dat er geen gieters waren en dat weer, omdat er geen vraag naar hun produkten was.

In de Nederlanden komen wel gieters voor met Italiaanse namen. Zij emigreerden naar het Noorden, omdat er in Italië kennelijk geen werk voor hen was. (In het Zakkendragershuisje is nu een allochtone gieter die daar als assistent is begonnen - zo komen dus de verhaaltjes in de wereld).

Van Barcelona is bekend dat aan tingieters een ordonnantie werd geweigerd, vermoedelijk omdat de overheid gilden als bedreigende organisaties zag.

We moeten het maar doen met wat we hebben en blij zijn dat er voor ons verzamelonderwerp toch nog zoveel belangstelling bestaat dat er zo nu en dan weer nieuwe, interessante literatuur verschijnt.

TIN AAN BOORD VAN VOC- en WIC-SCHEPEN
J.E. WUSTENHOFF

Door archief onderzoek en scheepsarcheologie is de afgelopen 20 jaar zeer veel bekend geworden over de uitrusting die de VOC-schepen op hun reizen meenamen. Niet verwonderlijk is, dat voor eten en drinken aan boord veelvuldig van tinnen voorwerpen gebruik gemaakt werd. Echter ook voor andere doeleinden, zoals bij de chirurgijn, waren tinnen voorwerpen in gebruik.

Een groot deel van de voorwerpen behoorde tot de standaarduitrusting van het schip en werd door de VOC aangeschaft. Dit was dus haar eigendom en werd, zeker bij de grotere stukken, vaak gemerkt met het bekende VOC-monogram. De letter boven het monogram was de eerste letter van de betreffende 'kamer' van de VOC.

Voor hun persoonlijk gebruik, dienden de meeste opvarenden echter voor hun eigen uitrusting zorg te dragen, zo ook voor het eigen eetgerei. In het vervolg van dit artikel zal een globaal overzicht worden gegeven van wat er zoal aan tinnen voorwerpen op een VOC-schip aanwezig was, voorzover mogelijk gesplitst in tin eigendom van de VOC en voorwerpen van particulieren.

VOC-tin.

Bijlage 1 geeft een opsomming van het tinwerk dat ten behoeve van de 'Cajuyt' en van de chirurgijn werd meegenomen. Deze opsomming is gebaseerd op gegevens uit het midden van de 18de eeuw. Er zijn echter aanwijzingen dat dit in de 17de eeuw niet veel anders was. Opvallend is de grote verscheidenheid in borden, van groot tot klein, en in (maat)kannen (Afb. 1).

Afb. 1. Kannekes gevonden in het wrak van de 'Utrecht'.
Van links naar rechts: $\frac{1}{2}$ mutsje (2x), mutsje (2x),
 $\frac{1}{2}$ pint en pint.

In de kajuit aten uiteraard alleen de officieren en de passagiers. Het hier aanwezige tafelgerei was toereikend voor 24 personen. In 1743 werden hiervoor bij de Amsterdamse weduwe Harmanus de Melander 3, 4 en 5 lb schotels (80 stuks), 2 lb schotels (20 stuks) en kommen (25 stuks) aangeschaft voor een totaalprijs van f. 270,00. Het gewone scheepsvolk at in ploegen van meestal 7 man tegelijk gezamenlijk uit een schotel of houten bak, ieder met zijn eigen lepel.

Hun eten was weinig gevarieerd en bestond voornamelijk uit brood, gort en bonen met vet, gezouten vlees, stokvis of spek.

Daarbij kregen ze per dag 1 mutsje (= 0,15 L) wijn en, zolang de voorraad strekte, één liter bier. Als dit op was werd er water gedronken. Daarnaast kreeg men om de dag een ½ mutsje (= 0,075 L) brandewijn:

'Toelasten (1 toelast = 614,4 L) Brandewijn voor yder hondert man in 24 half Aamen, yder van 64 mingelen daar van twe dagen naar den anderen aan yder man een half mutsje daags zal gegeven worden'.

De brandewijn werd meegenomen in vaten en vierkante flessen. Deze flessen, die werden afgesloten met loden- of tinnen schroefdeksels, werden opgeslagen in fleskelders. Een kelder bestond uit een kist waarin 15 vierkante, circa 27 cm. hoge, flessen pasten.

Voorzien van het VOC-merk en dus tot de inventaris van het schip behorend, zijn een in het wrak van 't Vliegend Hart' o.a. een Jan Steenkan (Afb. 2) en een brandewijnkom gevonden.

Afb. 2: Jan Steenkan gevonden in het wrak van 'tVliegend Hart'.

In het midden van de 18de eeuw werd het benodigde tin voor de door de kamer van Amsterdam uitgeruste schepen voornamelijk door twee tinnegieters geleverd, namelijk:

Wed. Harmanus de Melander, Prinsengracht: vaatwerk en instrumenten

en

Cornelis de Heijde, Blauwburgwal: vaatwerk.

Naast de levering van nieuw tinwerk, knapten ze ook oude spullen op. Het 'fatsoen' van holle kommen bijvoorbeeld kostte 8 stuivers per stuk.

Opvallend genoeg, werden ook de snaphaan- en pistoolkogels en de hagel door tinnegieters geleverd, in grote hoeveelheden door Harmanus van Aelst, wonende op de Nieuwendijk en

één keer door Maria van de Heijde, Wed. Albert Bronkhorst, uit de Leidsestraat.

Particulier tin.

Uit de archieven is een redelijk volledig beeld te krijgen van het door de VOC aangeschafte tinwerk, temeer daar elk schip een standaard uitrusting had.

Veel moeilijker is dit echter voor het door de opvarende meegenomen tin. Alleen uit zeer sporadische hierover opgetekende gegevens en uit de gedane vondsten is hier iets over bekend.

Zoals reeds hierboven vermeld, moest het gewone scheepsvolk voor zijn eigen eetgerei zorgdragen. In de meeste gevallen bestond dit slechts uit een houten of tinnen lepel, soms een bord en een kroes of beker.

In scheepswrakken zijn nogal eens (fragmenten van) tinnen lepels gevonden. Meestal waren hier initialen in aangebracht zodat aan de hand van de bemanningslijsten in een aantal gevallen de eigenaar gelokaliseerd kon worden.

Verder zijn als waarschijnlijk particuliere eigendommen o.a. gevonden een inktpotje, een olie- en azijnstel, enkele schoengespren, een kamerpot, een bierkroes, een theepot en diverse borden.

Afb. 3: Brandewijn pimpeltje (zie bijlage), inhoud 0,02 L.

Schepen.

Bovenstaand artikel is voornamelijk gebaseerd op de ondergenoemde bronnen en betreft de volgende schepen:

'Hollandia'	: in 1743 vergaan bij de Scilly Eilanden
'Amsterdam'	: in 1749 gestrand bij Hastings, Zuid Engeland
't Vliegend Hart'	: in 1735 vergaan voor de kust van Walcheren
'Lastdrager'	: in 1653 vergaan bij de Shetland Eilanden en
'Utrecht'	: in 1648 vergaan bij het eiland Itaparica, Bahia, Brazilië.

'LYSTE Van 't gene tot d'Equipage behorende'.

TIN-WERK voor de Cajuyt.	(Inhoud)	(Prijs per stuk ^x)
Lampet met een schotel		
Schotel van 5 lb		
Schotel van 4 lb		
Schotel van 3 lb		
Schotel van 2 1/2 lb		
Schotel van 2 lb		
Schotel van 1 1/2 lb		
Schotel van 1 lb tot Boter-schotels		
Tafel-borden		
Leepels		
Zout-vaaten		
Peper-bosjes		
Mostert-potten en 4-Lepeltjes		
Holle Kommen		
Pints Wynkannen	(0,6 L)	
Half Pintjes	(0,3 L)	
Mutsjes	(0,15 L)	
Half Mutjes	(0,075 L)	
Tregters		
Water-potten		
Bier Beekers		
Oly Kanneltjes		
Koppen		
Flap-kannen		
Randsoen Beekers		
Brandewijn Pimpeltjes	(0,02 L)	
voor de Chirurgijn		
Clisteersuijten		60 st.
Drankkroesen		7 st.
Gangbeckens		72 st.
Driepintskan	(1,8 L)	50 st.
Pintskannen	(0,6 L)	23 st.
Halfpintskannen	(0,3 L)	15 st.
Mutsjes	(0,15 L)	9 st.
Halfmutjes	(0,075 L)	8 st.
Koppen		5 st.
Olijmaatjes		9 st.
Olijvlesjes		8 à 9 st.
Tregters		5 st.

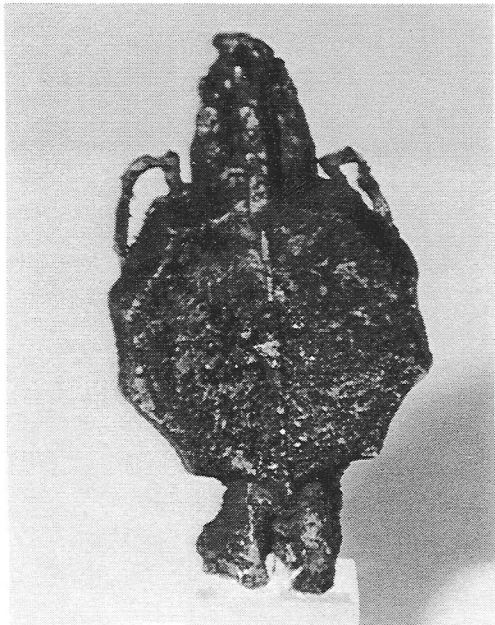
^x) Prijzen in stuivers per stuk door de VOC-Amsterdam betaald in de periode 1742-1749.

Bronnen

- Jerzy Gawronsky, De Equipage van de Hollandia en de Amsterdam. Bedrijvigheid van de VOC in 18de eeuw Amsterdam. Amsterdam 1996.
- Stedelijk Museum Vlissingen, De Zeeuwse VOC boven water. Tien jaar onderzoek naar scheepswrakken. Vlissingen 1992.
- Rijksmuseum, Prijs der zee. Vondsten uit wrakken van de OostIndiëvaarders. Amsterdam 1980.
- J.H.G. Gawronsky (ed), Amsterdam project. Jaarrapport van de stichting VOC-schip 'Amsterdam' 1986. Amsterdam 1987.
- Peter Marsden, De laatste reis van de Amsterdam. Bussum 1974.
- A.J. van der Horst, 'Met geen drooge oogen om tesien'. De ondergang van het VOC-schip 't Vliegend Hart in 1735. Amsterdam 1991.

GEURFLESJES **G. GROENENDIJK**

Hieronder afgebeeld is de voor- en de achterkant van een flesje dat gegoten is van een tin-loodlegering met een hoog loodgehalte. Waarschijnlijk heeft het ooit in olijfolie opgeloste geurstof uit bloemen bevat. Deze Nederlandse bodemvondst is mogelijk van Romeinse herkomst.

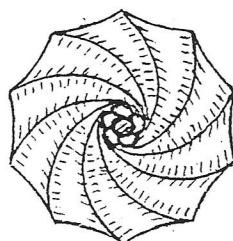

Het tienhoekig fleslichaampje heeft naar binnen doorgelopen zijden en een hoog plaatselijk sterk vervormd voetje dat oorspronkelijk waarschijnlijk achtkant was. Verder is het voorzien van twee draagoortjes die als gevolg van aantasting door het milieu zeer fragiel zijn. Voorts van een tuitje met resten van een waarschijnlijk eenkavig scharnierbaar afsluitstopje van een tin-loodlegering dat klemvast in het tuitje is gedrukt.

Een en ander is moeilijk vast te stellen vanwege breukrisico door interkristallijne corrosie (aantasting van de kristalgrenzen). Zowel het voetje als het afsluitdopje duiden op een gebruiksvoorwerp en niet op een pelgrimsampul. Laatstgenoemde deed dienst om er een gewijde stof als water, olie, aarde, zand en dergelijke in mee te brengen om te bewaren.

Op de platte achterzijde van het flesje bevindt zich in reliëf een verticaal balkje dat verbreed doorloopt op het tuitje. In het centrum lijkt het balkje onderbroken door zes nopjes in zessteek (is niet duidelijk waar te nemen, dus een aanname), zie afbeelding links.

De enigszins gebolde voorzijde van het flesje is in reliëf versierd met in het centrum een roosje (wild roosje met vijf kroonblaadjes) omgeven door een geurwaaier met spiraalvormige bladen die waarschijnlijk de rozegeur van de inhoud symboliseert (mogelijk een van oorsprong Etruskische voorstellingswijze), zie de afbeelding rechts en de tekening hieronder.

Er van uitgaande dat deze aanname juist is, versterkt de onwaarschijnlijkheid dat het flesje eigendom is geweest van een pelgrim. Immers de voorstelling past daar niet bij; ze is niet bepaald Christelijk, maar lust opwekkend. Bovendien was het Christendom in de Middeleeuwen fel gekant tegen het als heidens beschouwde gebruik van welriekende en zinnenprikkelende stoffen.

De hoogte $h = 55$ mm, de dikte $d = 14$ mm en de breedte $b = 30$ mm.

AMSTERDAMSE ORDONNANTIE INZAKE
HET PEGELEN VAN TINNEN MATEN

15211

Mine Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam
in erbaringe gekomen zynde / dat de tinne gepegelde bier / wyn / mee en azyn Kannen dooz het botzen merkelyk van inhoud verminderen kunnen; amplieerende de Keure van 26 July 1578. vinden goed te ordonneeren en te statueeren / gelyk Haar Ed. Achtb. ordonneeren en statueeren by deezem :

Dat van nu voortaan een ieder / zig geneerende met het uittappen van bier / wyn / mee / azyn / of andere gedistilleerde wateren / gehouden zal zyn / geene andere dan gepegelde en gepakte Kannen of Maaten te gebzuiken / welke Kannen of Maaten hy 's jaarlyks dooz den eersten Juny zal moeten doen herpken / op de boete van drie gulden / te verbeuren ten behoeve van den gezwooren Wker deezer Maate / dooz elke Kan of Maat / welke hy ongepegelt en ongepakt / indien het nieuwe zyn / of onherpakt / indien het oude zyn / zal bevonden worden te gebzuiken : zullende deeze gezwoore Wker / dooz het pegelen en eiken van een nieuwe Kan of Maat / houdende een half pintje of meerder / genieten een Stuiver, en van minder houdende Kannen of Maaten een halve Stuiver. En dooz het herpken van oude Maaten of Kannen een half pintje of daar booven houdende / vier duiten, en een oortje van alle die Maaten / welke minder dan een half pintje houden.

Blyvende dooz het overige de voorsz. Wker geauthoriseert tot het doen der bekeuringen / gelyk by gemelde Keure van 1578. is gestatueert / zoo als hy by deeze gequalificeerd woardt tot het indozderen van de te verbeuren boetens / zoo in als buiten rechten.

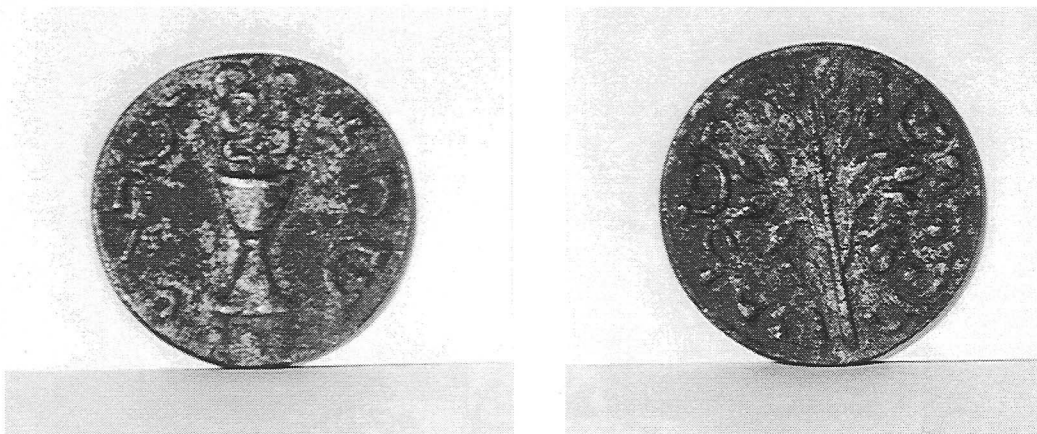
Aldus gearresteert den 27 January 1784. Præsentiibus den Wel Ed. Gestrengen Heer Mr. *Abram Calkoen*, Heere van *Kortenboef*, Hoofd-Officier ; alle de Heeren Burgemeesteren, dempto den Heer Mr. *Egbert de Vry Temminck*, en alle de Heeren Schepenen.

En gepubliceert den 30 dito, Præsentiibus den Wel Ed. Gestr. Heer Mr. *Abram Calkoen*, Heere van *Kortenboef*, Hoofd-Officier, den Heer Mr. *Willem van Heemskerck*, Burgemeester, en de Heeren Mr. *Jan Bernd Bicker* en Mr. *Cornelis van der Hoop Gysbertsz.*, Schepenen.

In kennisse van my Secretaris
H. VAN SLINGELANDT.

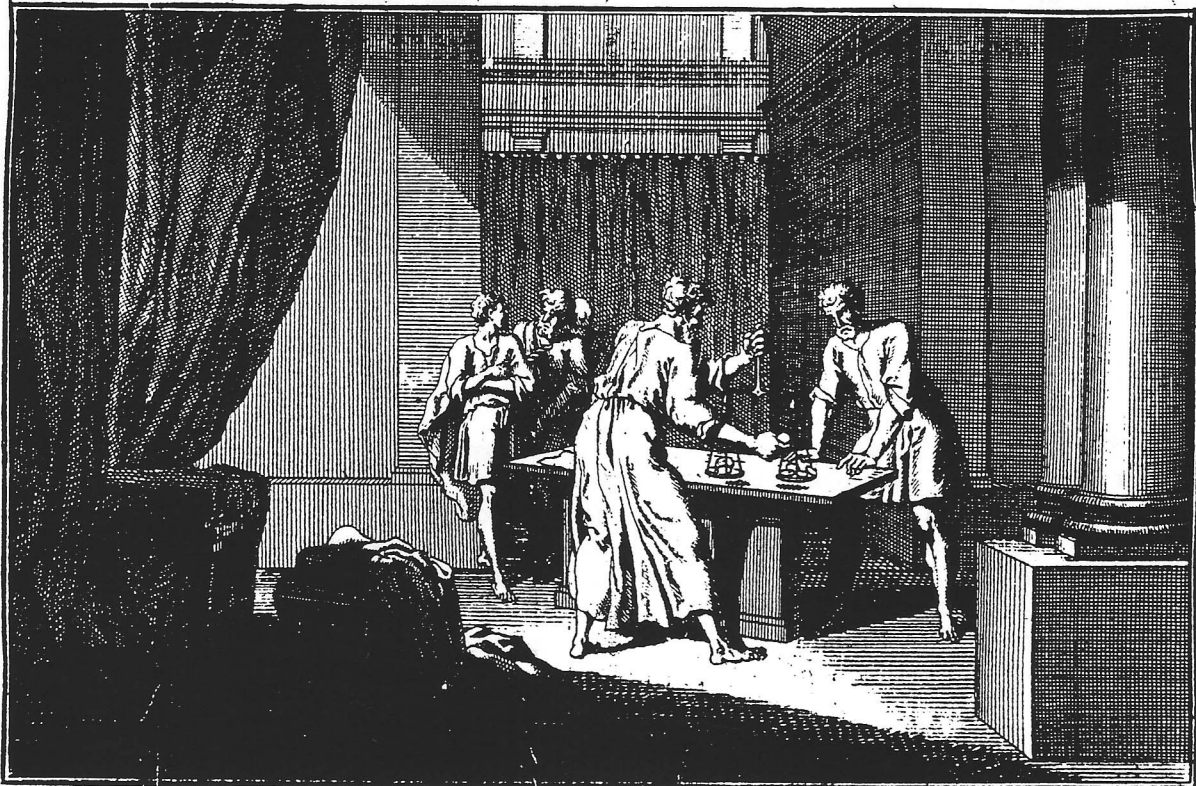
**HEBREEUWSE GEDENKPENNING
G. GROENENDIJK**

De afgebeelde penning is een nagietsel in een tin- koperlegering van een Hebreeuwse sikkkel; een replica omdat de massa ongeveer 12 gram is en dat zou voor een echte sikkkel 16,37 gram moeten zijn. Op de voorzijde van de penning staat een kelk waaruit kringels geur opstijgen, een reukoffer dus. Het Hebreeuwse omschrift is קֶלַח אֶרְוָא (sikkkel van Israëel), zie afbeelding links. Op de keerzijde staat de ontkiemde en bloesem- of vruchtdragende amandelhouten staf van Aäron¹ met een Hebreeuws omschrift; vertaald waarschijnlijk "Jeruzalem de heiligen", zie afbeelding rechts. De penning is bedekt met donker hier en daar naar goudkleur neigend patina.

Jakob Basnage beschrijft qua afbeeldingen een waarschijnlijk identiek en voor hem onverdacht exemplaar uit de Deens koninklijke verzameling en wel in de linkerkolom op bladzijde 1243 van het boek "Vervolg op Flavius Josephus of Algemene historie der Joodsche naatsie" tweede deel. Dit boek is uitgegeven in 1726 door Gerard onder de Linden te Amsterdam en Reinier Boitet te Delft. Hij noemt het een 'gedenkpenning' en betoogt dat het onwaarschijnlijk is dat penningen of sikkelen van dat soort destijds algemeen betaalmiddel waren; de Joodse Wet verbood namelijk het maken van gesneden beelden in het algemeen en die van mensen en dieren in het bijzonder. Voorts stelt hij dat als de omschriften in Sameritaanse en niet in Hebreeuwse lettertekens zijn zonder meer sprake is van een vervalsing. Naar zijn mening was de sikkkel de massa-eenheid² voor goud, zilver, koper, ijzer, graan enzovoort en kan het beoogde soort penningen (sikkelen), voorzien van toelaatbare afbeeldingen en van omschriften in Hebreeuwse lettertekens, zijn gebruikt voor het met een balans wegen van de massa van bijvoorbeeld edele metalen. Volgens hem is de benaming sikkkel afgeleid van "wegen met een balans". In het apocriefe bijbelboek 1 Maccabeeën 15 vers 6 staat: "En ik (de Syrische koning en veldheer Antiochus IV) laat u (de Joodse hogepriester en koning Simon) toe dat gij een eigen munt moogt slaan voor u land". Hoewel dat speelde van 142 tot 135 vóór Christus, gaat Basnage er van uit dat de Joden tot omstreeks Christus waarschijnlijk geen eigen gemunt geld hadden en betaalden met

bijvoorbeeld vee, gemunt vreemd geld en ongemunt metaal. Van deze beide laatsten werd de massa dan gewogen in sikkelen; zie daarvoor de volgende afbeelding van bladzijde 1244 uit het genoemde boek.

Daarmee is echter geenszins uitgesloten dat zilveren 'gedenkpenningen' (sikkelen) incidenteel uit praktische overwegingen ook wel dienst hebben gedaan als betaalmiddel. Volgens Basnage waren 'gedenkpenningen' ten tijde van de kruistochten als souvenir zeer gewild en zijn toen, om aan de vraag van naar hun eigen land terugkerende kruisvaarders te kunnen voldoen, veel replica's gemaakt.

Afgaande op de omschriften van de betreffende penning is het origineel van de beoogde penning mogelijk geslagen ter gelegenheid van de eerste Joodse opstand tegen de Romeinen waarbij Judea dus ook Jeruzalem van 66 tot 70 bevrijd gebied was. De middellijn d = circa 33,5 mm en de gemiddelde dikte s = circa 1,77 mm. Voor de massa van een zilveren sikkel met deze afmetingen vinden we door berekening: $m = \frac{1}{4} \cdot \pi \cdot d^2 \cdot s \cdot \rho = \frac{1}{4} \times \pi \times (33,5 \text{ mm})^2 \times 1,77 \text{ mm} \times 0,0105 \text{ gram/mm}^3 = 16,37 \text{ gram}$; hetgeen dus precies klopt. In de berekening is $\rho = 0,0105 \text{ gram/mm}^3$ de dichtheid van zilver (werd vroeger het soortelijk gewicht genoemd).

De sikkelreplica is een Nederlandse bodemvondst en kan 12^e of 13^e eeuws zijn. De massa m = circa 12 gram; een waarde die ook wordt gevonden bij berekening op overeenkomstige wijze als hiervoor; uiteraard moet dan worden gerekend met de dichtheidswaarde van de tinlegering.

Ter aanvulling nog het volgende:

Prof. dr. H. Th. Obbink en prof. dr. A. M. Brouwer wijden in hun boek "Inleiding tot den bijbel" derde druk 1943, uitgegeven door A. W. Sythoff's uitgeverij N.V. Leiden, op bladzijde 135 een paragraaf aan "Gewichten en munten". Daarin staat dat het Hebreeuwse massastelsel als volgt was opgebouwd:

1 talent = 60 mine⁽³⁾ en 1 mine = 60 sikkel. Van al deze genoemde massa-eenheden was er een zware en een lichte eenheid. De massa van de lichte was de helft van die van de zware; zie onderstaand overzicht.

Massa-eenheid	Aantal zware sikkel	Massa
1 zware talent	3 600	58 932 gram = 58,932 kilogram
1 lichte talent	1 800	29 466 gram = 29,466 kilogram
1 zware mine	60	982 gram
1 lichte mine	30	491 gram
1 zware sikkel	1	16,37 gram
1 lichte sikkel	$\frac{1}{2}$	8,185 gram

Naast zware en lichte moeten volgens genoemde auteurs tenminste vier soorten talenten, minen en sikkelen worden onderscheiden. Het voor ons verwarrende zou vooral zijn dat ze niet alleen massa-eenheden waren, maar ook waarde-eenheden. De waarde van een bepaalde afgewogen massa te verhandelen metaal, zout, voedsel enzovoort in talenten, minen of sikkelen kon zijn uitgedrukt in de vier hieronder genoemde hiermee in zwaarte overeenkomende (zware of lichte) waarde-eenheden:

zilveren sikkelen;
gouden sikkelen;
koninklijke sikkelen;
koopmansikkelen.

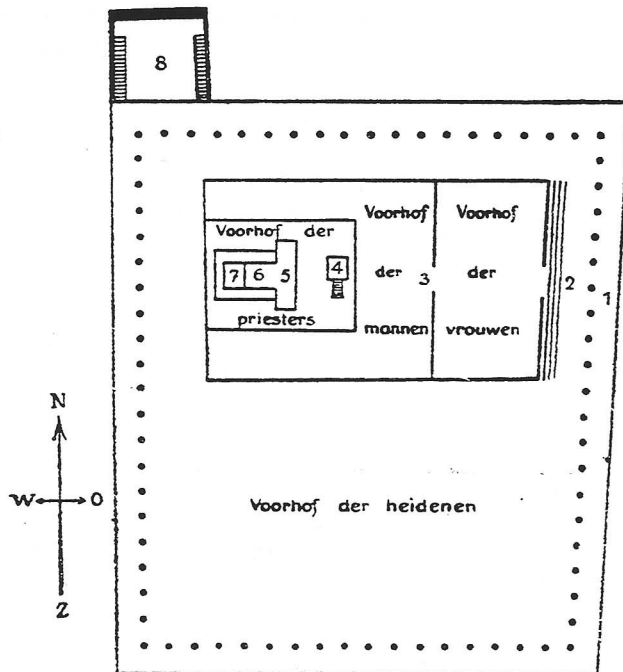
Voor talenten en minen gold hetzelfde.

Destijds was volgens Obbink en Brouwer bijvoorbeeld de waarde van 1 sikkel goud $13\frac{1}{2}$ zilveren sikkel. Verder vonden zij aanwijzingen dat er naast zilver en goud in allerlei vormen ook zilveren sikkelen in schijfvorm (penningen) met een bepaald volgens de Joodse wet geoorloofd kenmerk als betaalmiddel werden gebruikt, evenals delen van een sikkel zoals: $\frac{1}{2}$ sikkel, $\frac{1}{4}$ sikkel enzovoort.

Tempelbelasting mocht alleen worden voldaan in sikkelen zilver of goud die geen ongeoorloofde beeltenissen of omschriften mochten dragen. Omdat in de tijd van Christus ondermeer geldwisselaars in de buitenste voorhof van de tempel zich verrijkten door gemunt geld voor dit doel om te wisselen in zogenaamde 'sikkelen des heiligdoms' leidde dit tot het bekende incident dat wordt beschreven in ondermeer Marcus 11 vers 15; "Hij keerde de tafels der wisselaars om en dreef ze de buitenste tempelvoorhof (voorhof der heidenen, zie afbeelding) uit".

⁽¹⁾ In de Statenbijbel staat hierover in Numeri 17, vers 1 tot en met 11, het volgende:

Toen sprak de Heere tot Mozes zeggende: Spreek tot de kinderen Israëls, en neem van hen voor elk vaderlijk huis eenen staf, van alle hunne oversten, naar het huis hunner vaderen, twaalf staven; eens iegelijks naam zult gij schrijven op zijnen staf. Doch Aärons naam zult gij schrijven op den staf van Levie; want één staf zal er zijn voor het hoofd des huizen hunner vaderen; en gij zult ze wegleggen in de tent der samenkomst vóór de getuigenis,

PLATTEGROND VAN DEN TEMPEL VAN HERODES

1. Zuilengang van Salomo
2. Trappen naar den binnensten voorhof
3. De Schoone Poort? of de ingang bij cijfer 1 of in 't Z.?
4. Het brandofferaltaar
5. Voorhof van den tempel
6. Het heilige
7. Het heilige der heiligen
8. De burcht Antonia

waarhenen Ik met ulieden samenkomen zal. En het zal geschieden dat de staf des mans, dien Ik zal verkoren hebben, zal bloeien, en Ik zal stillen de murmureeringen der kinderen Israëls tegen Mij, welke zij tegen ulieden murmureeren. Mozes dan sprak tot de kinderen Israëls; en alle hunne oversten gaven aan hem eenen staf, voor elken overste éénen staf, naar het huis hunner vaderen, twaalf staven; Aärons staf was ook onder hunne staven. En Mozes leide deze staven weg voor het aangezicht des Heeren in de tent der getuigenis. Het geschiedde nu des anderen daags, dat Mozes in de tent der getuigenis inging; en zie, Aärons staf, voor het huis Levi, bloeide; want hij bracht bloeisel voort, en bloesemde bloesem en droeg amandelen. Toen bracht Mozes alle deze staven uit van voor het aangezicht des Heeren tot alle kinderen Israëls; en zij zagen het en namen elk zijnen staf. Toen zeide de Heere tot Mozes; Breng den staf van Aäron weder vóór de getuigenis in bewaring, tot een teeken voor de wederspannige kinderen; alzoo zult gij een einde maken van hunne murmureeringen tegen Mij dat zij niet sterven. En Mozes deed het; gelijk als de Heere hem geboden had, alzóó deed hij.

⁽²⁾ Ter voorkoming van misverstanden het volgende: Massa is een grootheid met als eenheid de kilogram (kg) die sinds 1968 bij invoering van het SI-stelsel internationaal is voorgeschreven. 1 kilogram = 1 000 gram. Vroeger werd de kilogram als eenheid voor gewicht gebruikt, maar ook toen werd eigenlijk dezelfde grootheid bedoeld die we nu aanduiden met massa. Precies als vroeger mag ook nu de massa van iets worden bepaald door weging met een balans. Wat fundamenteel is veranderd in het nieuwe stelsel is wat daar gewicht wordt genoemd. In het SI-stelsel is de afgeleide eenheid voor gewicht de Newton (N). Gewicht is de aantrekkingskracht die een hemellichaam op een massa uitoefent. Op een massa van 1 kg oefent de aarde een kracht van 9,806 65 N (Newton) uit. Een massa

van 1 kg weegt dus op aarde 9,806 65 N. Op de maan weegt een massa van 1 kg echter slechts 1,634 N. Gewicht mag niet meer worden uitgedrukt in kg, maar officieel alleen in de afgeleide eenheid N (Newton). Omdat het SI-stelsel pas na 1968 op de scholen wordt onderwezen zal het nog jaren duren voordat dit in de praktijk algemeen wordt toegepast.

⁽³⁾ Volgens Basnage is mine een verkeerde vertaling. Schaap zou de juiste vertaling zijn; zie noot onderaan bladzijde 1245.

Collectie Centraal Museum nieuwe Bestandscatalogus

deel 4

Edele en onedele metalen

ISBN: 90-73285-49-6 f 125

820 p. met kleurillustraties

auteurs: Louise van den Bergh-Hoogterp, Bé Dubbe

afbeelding: Adam van Vianen

Zilveren tazza met Apollo en Python, 1620

uit: bestandscatalogus deel 4 **Edele en onedele metalen**

C C
C
C C
centraal
museum